

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2 1 ● 2003

Hans Wondergem

De Kerf

Nieuwe dynamiek in de Schoorlse

● Zeewolfsmelk. Foto: Cor ten Haaf.

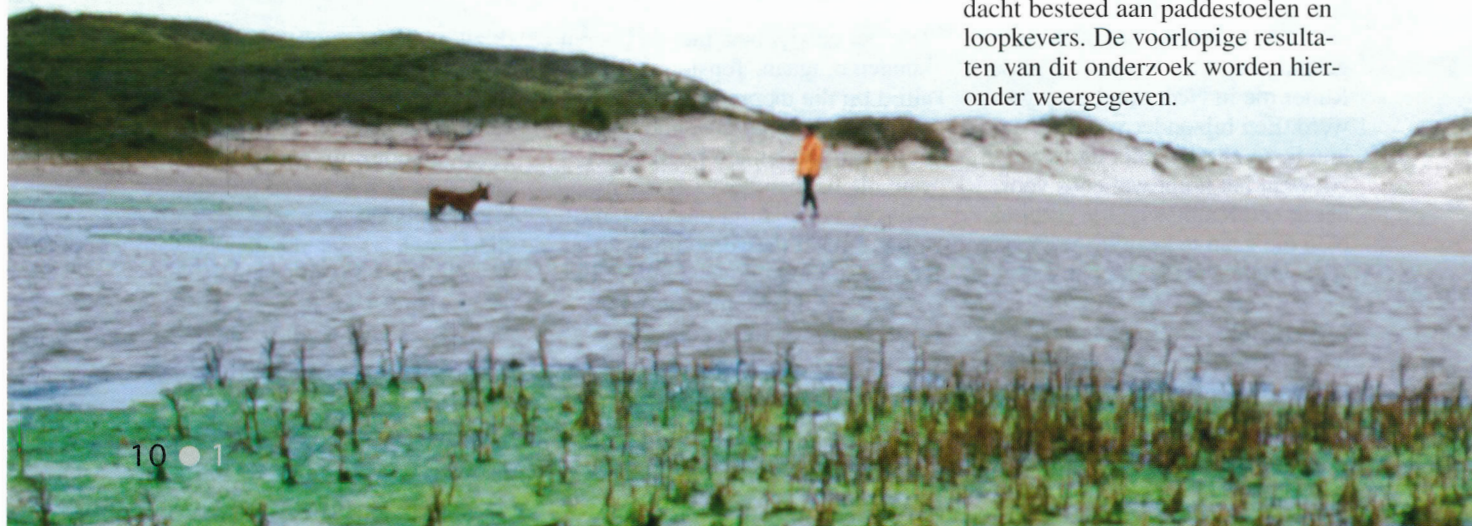
Staatsbosbeheer Regio Noord-Holland, Rijkswaterstaat Directie Noord-Holland, PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier, de Provincie Noord-Holland, en de Gemeenten Bergen en Schoorl hebben in 1997 een overeenkomst gesloten om de buitenste duinenrij tussen Schoorl en Bergen tussen de strandpalen 29 en 32.5 te doorgraven. Doel van de maatregel is het laten terugkeren van de oorspronkelijke dynamiek, die kenmerkend is voor een natuurlijk duingebied. Door het overspoelen van de zee, verstuiving van zand en uitstuiving van duinvalleien tot het grondwaterniveau ontstaan processen die leiden tot gradiënten in het landschap en tot een grotere variatie van levensgemeenschappen.

Langs de Hollandse kust vond aan het eind van de vorige eeuw een hoogst ongebruikelijke ingreep plaats, die met argwaan en enthousiasme werd begroet. Tegen alle waterstaatkundige tradities in werd het bestaande duin afgegraven om de zee vrij spel te geven. Hier een verslag van de eerste ontwikkelingen.

In december 1997 is in de buitenste duinenrij bij Schoorl een stuk duin weggegraven. Hierdoor is een inham ontstaan, de zogenaamde Kerf, waardoor de zee toegang heeft gekregen tot het achterliggende duingebied. De aangrenzende Parnassiavallei is afgeplagd en het maaiveld zodanig verlaagd, dat door het binnenlopende zeewater de bodem van de vallei enkele

malen per jaar met zout water wordt overstroomd. Daarnaast werd het actieve onderhoud aan de zee-reep ter plaatse over een lengte van 250 meter gestaakt. De maatregelen zijn bedoeld om de oorspronkelijke dynamiek van het natuurlijke duingebied te laten terugkeren, zoals overspoeling door de zee, verstuiving van zand en het uitstui-ven van duinvalleien tot op het

grondwater. Door deze processen ontstaan gradiënten in het landschap, die leiden tot een grotere variatie in levensgemeenschappen. Om de ontwikkeling vast te leggen is er in 1997 een monitoringsprogramma opgezet, dat niet alleen de geomorfologische processen volgt, maar ook de ontwikkeling van vegetatie en broedvogels. Daarnaast is in het bijzonder aandacht besteed aan paddestoelen en loopkevers. De voorlopige resultaten van dit onderzoek worden hieronder weergegeven.

duinen

● Ondergelopen in de winter.
Foto: Cor ten Haaf.

Medio 2003 vindt een eindrapportage plaats en een integrale evaluatie van de ontwikkeling van de Kerf.

Geomorfologisch onderzoek

De geomorfologische kartering wordt uitgevoerd met behulp van stereo-luchtfoto's, waarbij met name wordt gelet op drie hoofdkenmerken, namelijk geomorfologie, dynamiek en natuurlijkheid. Daarnaast worden kalk-, slib- en zoutgehaltes in het veld bepaald. Tevens wordt de inundatiefrequentie bijgehouden.

In eerste instantie heeft de aanleg van de Kerf geleid tot een enorme toename van de dynamiek. Door verwijdering van de toplaag, bestaande uit de vegetatie en de bodem met wortelzone, is er kaal zand bloot komen te liggen. Door de opening in de zeereep heeft de wind meer mogelijkheden gekregen om het vrijliggende zand te laten stuiven, waardoor binnen de Parnassiavallei nieuwe duintjes zijn

ontstaan en er verschillende gradaties in mate van overstuiving optraden. Vanuit de zeereep en de vallei werden de oude, stabiele loopduinhellingen aan de noord- en oostkant van de Kerf voor een deel overstoven, evenals de kopjesduincomplexen in het zuiden. Hierdoor is de diversiteit in het gebied aanzienlijk toegenomen.

Een van de opvallende processen is, dat de drempel van de Kerf geleidelijk wordt verhoogd door aanstuiving. In het najaar van 1999 zijn kleine embryoduintjes ontstaan in de opening, die in 2000 reeds waren uitgegroeid tot semi-permanente duintjes. Hierdoor wordt de instroming van zeewater in een deel van de Kerf bemoeilijkt. Het is niet waarschijnlijk dat de hele Kerf door verdere aangroei van deze duintjes van de zee wordt afgesloten, omdat het nog open gedeelte door veelvuldige betreding wordt opengehouden.

De Kerf inundeert voornamelijk bij een (noord)westelijke wind, windkracht 8 of meer. De frequentie was

in 1999 en 2000 al een stuk lager dan in 1997 en 1998. In 2001 vond er tot eind december geen enkele overstroming plaats. Pas op 28 december liep de Kerf tijdens een flinke westerstorm weer vol en was er sprake van kustafslag aan de zeereep. In het eerste kwartaal van 2002 is de Kerf nog een keer volgelopen. De laatste jaren waren er weinig spectaculaire veranderingen. In het zuidwestelijke deel worden de oude kopjesduinen overstoven met oud (kalkarm) zand. Het relatief rustige weer van het afgelopen jaar en de grote hoeveelheid regen heeft een geringe dynamiek tot gevolg gehad. Daarnaast kan de ophoging van de drempel van de Kerf een mogelijke oorzaak zijn van verminderde inundatie. In de vallei zelf is er sprake van enige kweldervorming. Lokaal zijn kleideeltjes (lutum) gesedimenteerd, maar de hoeveelheden zijn nog gering. Nergens bedraagt de lutumfractie van het bodemoppervlak (de bovenste 6 mm) meer dan 2%. Het is de vraag of er met de ➤

● Foto: Piet Zomerdijk.

Loopkevers

In 2001 werden 72 soorten loopkevers gevangen, een duidelijke toename van het aantal soorten ten opzichte van het jaar ervoor (53 soorten) en de aantallen die bij de start van het onderzoek in 1997 werden gevonden (22 soorten). Interessant was de vondst van Harpalus solitaris, een karakteristieke soort voor heidegemeenschappen. Het is een zeer zeldzame soort die vermoedelijk sterk achteruit gaat door habitatversnippering. Andere opvallende soorten zijn Philorhizus notatus, een zeer klein kevertje, dat direct achter de zeereep is gevonden, een karakteristieke soort voor open vegetaties met Strandhaver en Helm, en Bradycellus distinctus een kustsoort. Tot nu toe werd slechts één typische kweldersoort gevonden, namelijk Pogonus chalceus. De soort, die karakteristiek is voor kleiige bodems en bijvoorbeeld vlak achter de Hondsbosche Zeewering talrijk is, werd eenmaal aangetroffen in 2000.

huidige overstromingsfrequentie ooit sprake zal zijn van echte kweldervorming.

De ontwikkeling van de vegetatie

Gedurende de eerste jaren hadden de inundaties een duidelijke invloed op de vegetatieontwikkeling in het afgeplagde zuidelijke deel. Omdat de frequentie en omvang hiervan gedurende de laatste jaren is afgenomen, is de invloed van de overstuiving van grotere betekenis geworden.

De Vloedmerkgemeenschappen, met kenmerkende soorten als

● De Kerf in de zeereep. Foto: Piet Zomerdijs.

Zeeraket, Zeewolfsmelk, Stekend Loogkruid, Spijesmelde en Strandmelde kwamen in de eerste jaren vooral langs de noordkant voor. Later zijn die ook aan de zuidkant tot ontwikkeling gekomen. Het oppervlak is in 2001 kleiner geworden, vermoedelijk tengevolge van de afname van de inundatiefrequentie. Zo valt hoogstwaarschijnlijk de achteruitgang van de Strandbiet te verklaren uit de vertering van het organisch materiaal, zonder dat nieuw materiaal wordt aangevoerd. Bovendien raakten oude vloedmerken steeds vaker overstoven. De zeereepgemeenschappen kwamen aanvankelijk vooral voor op de buitenzeereep. Het betrof vooral de gemeenschap van Biestarwegras met Zeeraket, die echter door de kustafslag niet erg tot ontwikkeling kwam. In de afgeplagde vallei neemt die gemeenschap echter in omvang toe door de vorming van embryonale duintjes, die door verstuiwing ontstaan zijn. Een soortgelijk proces vindt nu ook plaats aan de buitenste zeereep door de vorming van kopjesduinen op het strand. Door verstuiwingen hebben zich vooral aan de noordzijde van de Kerfvallei goed ontwikkelde helmgemeenschappen gevormd. In de zeereep zelf treedt een verschui-

ving op van de gemeenschap van Helm en Zeemelkdistel met Biestarwegras naar een gemeenschap van Helm en Zeemelkdistel met Rood Zwenkgras, tengevolge van een afname van de dynamiek in de zeereep.

Landinwaarts ontwikkelen de kweldergemeenschappen zich heel langzaam. De aanwezige vegetatie bevat weliswaar kweldersoorten, maar tot nu toe komt de kweldervegetatie niet goed tot ontwikkeling. Oorzaken hiervan zijn de verminderde aanvoer van zeewater gedurende de laatste jaren, met als gevolg onvoldoende aanslibbing en verzoeting, die grotendeels wordt veroorzaakt door het neerslagoverschot. Hierdoor is de aanvankelijke bedekking van echte kweldersoorten, zoals Lamsoor en Schorrenkruid sterk afgenomen. In de kwelder ontwikkelt zich vooral de gemeenschap met Zeeaster en Heen of Zeebies.

Wat de duingraslandgezelschappen betreft, zien we een positieve ontwikkeling, met name de uitbreiding van soorten van de kalkrijkere duingraslanden, het meest recent in het noordelijk deel, waar de verstuiwing direct vanuit de zeereep plaatsvindt. Soorten als Geel Walstro, Gewone Vleugeltjesbloem,

Zwenkdravik en Kaal Stofzaad hebben zich daar gevestigd. Ook Echt Bitterkruid neemt daar sterk toe. De vochtige heidegemeenschappen met soorten als Dopheide en Drienervige Zegge breiden zich langzaam uit. Vermeldenswaard is de vondst in de Pyrolavlake van Heidekartelblad, een soort die karakteristiek is voor de heidevegetatie van het Waddendistrict.

De broedvogels

Tot nu toe zijn in de directe omgeving van de Kerf de volgende broedvogels waargenomen: Bergeend, Wulp, Patrijs, Koekoek, Roodborsttapuit, Tapuit, Graspieper, Boomleeuwerik, Sprinkhaanrietzanger, Grasmus, Heggemus, Kneu en Groenling. Al deze soorten waren al bekend als broedvogel voor de Kerf werd gegraven. Het broeden van de Tapuit is van belang, omdat in het omliggende open duin, en trouwens ook landelijk, de soort sterk afneemt. Dat is vermoedelijk een gevolg van de afname van

broedgelegenheid (holen om in te broeden) en de verruiging van het open duin. Met betrekking tot beide aspecten speelt de sterke achteruitgang van het Konijn door predatie van de Vos en virusziekten een belangrijke rol.

In het afgeplagde deel kwam de Bontbekplevier tot broeden, in totaal werden twee territoria vastgesteld. Deze soort is een echte nieuwkomer en een belangrijke doelsoort van het project. Sinds de aanleg van de Kerf is de soort aanwezig. Helaas is de betrekkelijk geringe omvang van het gebied en de geregelde inloop van bezoekers er debet aan, dat de broedpopulatie zich niet kan ontwikkelen tot hoge aantallen.

Conclusie

In 2003 zal een uitgebreide evaluatie plaatsvinden van de resultaten. Hierop vooruitlopend kan worden vastgesteld dat in het gebied positieve ontwikkelingen plaatsvinden. Het beoogde herstel en de toename

van de dynamiek heeft plaatsgevonden. Ook is de diversiteit ten opzichte van de uitgangssituatie toegenomen, wat blijkt uit de grotere aantallen soorten en levensgemeenschappen.

Een volledig herstel van de natuurlijke dynamiek en de daarbij behorende levensgemeenschappen is echter nog niet gerealiseerd. Het is ook de vraag in hoeverre die verwachting binnen de huidige schaal en de mate van de ingreep reëel is. Bovendien vormt de duurzaamheid van de getroffen maatregel nog altijd een belangrijk punt van discussie binnen de integrale evaluatie. Het is overigens de vraag of vergaande conclusies over de ontwikkeling van het gebied na vijf jaar al kunnen worden getrokken.

H.E. Wondergem,
Medewerker Ecologie en Monitoring
Staatsbosbeheer Noord-Holland
Postbus 62
1800 AB Alkmaar
e-mail h.wondergem@ssb.agro.nl

Paddestoelen

In totaal zijn in het gebied sinds 1997 al 206 soorten paddestoelen waargenomen. In 2001 werden 114 soorten gevonden, waaronder 20 die nog niet eerder in het gebied waren aangetroffen. Omdat de afgegraven vlakke zelf aan paddenstoelen nauwelijks mogelijkheden biedt, werden de soorten vooral waargenomen langs de randen op locaties waar vermoedelijk ondergestoven vloedmerk aanwezig is. Op de vloedmerken zelf is een aantal nieuwe soorten gevonden, maar tot nu toe kan niet worden gesproken van een duidelijke successie. In de zereep verscheen in 2001 voor het eerst op Helm het Oranje Kaalkopje, de Pronkzwam en het Gelatineschelpje. Ook werd daarop Rutstroemia maritima ontdekt, een nieuwe soort voor ons land.

Binnen de kalkrijke duingraslanden neemt de bedekking van een aantal rode lijstsoorten ook toe, zoals van de Duinwasplaat, het Duinmatkopje en de Grauwe Trechtersatijnzwam. Deze soorten breiden zich uit en vestigen zich ook op andere plaatsen in de omgeving. Interessant is de vondst van de Wortelende Champignonparasol, die uit ons land verdwenen was en voor het laatst werd gezien in 1968 op Schouwen.

● Het strand bij de Kerf. Foto: Piet Zomerdijk.

Bronnen

- ARENS, S.M. EN R. MESMAN-SCHULTZ. 2000. De Kerf bij Schoorl, ontwikkeling 1997-2000. Rapportnummer RAP00.01. Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek, Amsterdam. NWA-77815
- FLIKWEERT, M. 2002. Loopkeverfauna van de Kerf, Monitoring in 2001 naar de loopkeverfauna van de dynamische kustzone "De Kerf" te Schoorlse duinen/Bergen. Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Systematiek en opulatiebiologie/Zoölogisch Museum, Afdeling Entomologie, Amsterdam.
- GROENENDAAL, M.M. 2002. Verslag mycologisch onderzoek De Kerf, deelproject permanente proefvlakken, onderzoeksjaar 2001. NWA-77774
- GROENENDAAL, M.M. 2002. Verslag mycologisch onderzoek, deelproject gebiedsdekkende inventarisatie De Kerf, onderzoeksjaar 2001. NWA-77776
- HAAF, C. TEN. 2001. De Kerf bij Schoorl, monitoring van de vegetatie en flora in 2000. Ten Haaf & Bakker, ecologisch en hydrologisch adviesbureau, Groet. NWA-76400
- SPANNENBURG, P. 2002. Loopkevers in de Kerf. Inventarisatie van de Loopkeverfauna in de Kerf bij Schoorl, seizoen 2001. Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie/Zoölogisch museum, Afdeling Entomologie, Amsterdam.

